

Janko Jarc

Prva Belokranjska partizanska četa

Prvi del te razprava je bil pod naslovom »Bela krajina v uporu« objavljena v Kroniki, časopisu za Slovensko krajevno zgodovino, I, stran 3—15, 90—97 in 163—171. Povzetka tega dela razprave pa sta bila objavljena v Dolenjskem listu, III, št. 51, str. 3, pod naslovom: »Belokranjski partizani po katastrofi na Gor. Lazah«, in v Borcu VI, str. 252—256 pod naslovom »Krvava tragedija na Gor. Lazah«.

Za konec oktobra 1941 je skupina belokranjskih partizanov, ki je taborila pri Kozlovem zdencu nad Tančo goro, pripravljala napad na železniški viadukt pri Otovcu in ga hotela razstreliti. V tem pa je prišlo povelje, da se skupina odpravi na pot in združi z drugimi belokranjskimi partizani v Prvo belokranjsko partizansko četo ter sodeluje pri napadu na nemško obmejno postojanko na Bučki. Ta pohod je bil del načrta, ki ga je pripravil Glavni štab slovenskih partizanskih čet, po katerem je bilo treba izvršiti večjo koncentracijo partizanskih enot v Posavju na področju, katerega prebivalstvo je bilo z naredbo šefa civilne uprave na spodnjem Štajerskem dr. Überreitherja z dne 20. oktobra 1941 določeno za preselitev v Nemčijo. Ta nasilna preselitev deseterih in deseterih tisočev slovenskega kmeškega prebivalstva ter rezultat posvetovanja komandantov Glavnih štabov in voditeljev narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih narodov, ki je bilo septembra 1941 na osvobojenem ozemlju Srbije v Stolicah pri Krupnju, so napotili CK KPS in Glavni štab, da z veliko koncentracijo partizanskih enot v Posavju sprožila med ondodnim prebivalstvom upor, na katerega so pozivali proglasi Osvobodilne fronte, objavljeni 1. novembra 1941 v Slovenskem poročevalcu in razmnoževani in širjeni na posebnih letakih. Po tem načrtu naj bi v izselitvenem področju severno od Save operiral Prvi štajerski batljon, ki naj bi vključil v začetku oktobra 1941 ustanovljeno Brežiško četo, priključila pa naj bi se mu tudi Radomeljska četa iz sestava Kamniškega bataljona. Na ozemlju južno od Save naj bi operiral Dolenjski batljon, sestavljen iz Novomeške, Belokranjske, Mokronoške in Grosupeljske čete. Temu Dolenjskemu bataljonu bi se moral priključiti tudi del Borovniške čete iz sestava Krimskega bataljona. Kot prvi cilj napada Dolenjskega bataljona je bila določena nemška postojanka na Bučki.

»Ta široko zamišljena akcija CK KPS,« ugotavlja dr. Mikuž v svojem delu Pregled razvoja NOB v Sloveniji I, str. 181, »ni prinesla pričakovanih rezultatov. Veliko in intenzivno politično delo ni dvignilo Zasavja v upor, ker je hitlerjevska demagogija pustila tam vidne sledove. Tudi koncentracija slovenskih partizanskih sil v glavnem ni uspela, in to iz dveh osnovnih razlogov: 1. zaradi težkih in neugodnih vremenskih ter terenskih prilik [zgodaj je zapadel globok sneg] in zaradi velike oddaljenosti nekaterih enot od zbor-

nega mesta, in 2. zaradi neizprosne in dosledne odločenosti okupatorja, da razbije vsako večje partizansko zbiranje in vsako enoto.«

Brežiški pohod Stanetovega Štajerskega bataljona je bil v borbah z zasledujočimi nemškimi enotami in v globokem novo zapadlem snegu zaustavljen in do združitve z Brežiško četo ni prišlo. Radomeljska četa je bila že 25. oktobra 1941 uničena na Golčaju. Od dolenskih enot sta se na zbornem mestu na Otavniku sestali samo Novomeška in Mokronoška četa. Grosupeljske (Stiške) ni bilo, del Borovniške čete pa je bil 29. oktobra uničen na Osredku. Belokranjska četa je na svoji poti k zbornemu mestu sicer prišla do Krke pri Otočcu, na povratku pa je doživela v noči med 2. in 3. novembrom 1941 katastrofo na Gorenjih Lazah.

Pohod proti Bučki

V pripravah za koncentracijo dolenskih partizanov in organiziranja napada na Bučko sta prišla v Novo mesto Miha Marinko in Aleš Bebler. V posvetu z novomeškim vojaškim komitejem je bil izdelan podroben načrt za zbor partizanskih enot. Novomeška in Belokranjska četa bi se imeli sestati v gozdu na višini 278 nad Šmarješkimi Toplicami, nakar bi skupno nadaljevali pohod na Otavnik, kamor bi imele priti še druge enote.¹

Partizani iz Metlike in metliške okolice so odhajali v gozdove v nekaj skupinah. Že kak teden po napadu na italijansko kolono pri Gribljah 6. septembra 1941 je odšla v partizansko taborišče pri Kozlovem zdencu prva skupina, v kateri so bili Ivan Černič, trgovski pomočnik iz Metlike, Ivan Kopinič, kmet iz Radovičev, Franc Matjašič, kmet iz Rosalnic in Franc Obrul iz Rosalnic.² Okoli 20. oktobra sta se iz taborišča vrnila v metliško okolico I. Kopinič in F. Matjašič, da kaznujeta nekega italijanskega konfidenta v metliški okolici.³ Nastanila sta se v Žugljevi zidanici na Vinomeru. 23. oktobra bi imela oditi v partizane druga skupina, v kateri so bili Toni Prus in Jože Slobodnik iz Metlike ter samo po imenu Bruno poznani italijanski vojak, doma nekje iz Furlanije, ki je pobegnil iz italijanske vojske ter se zatekel v žumberški vasi pod Gorjanci, kjer ga je našel Metličan Anton Ivec in ga pripeljal na svoj dom in ga skrival na seniku. Ti trije so se omenjenega dne zbrali pri Ivčevih, od koder jih je aktivistka Anica Ivec skupaj z Matjašičem in Kopiničem ter bratom Antonom spremljala na javko. Ker zveze ni bilo, so se vračali nazaj proti Metliki, pri tem pa srečali močno italijansko patroljo. Ob pozivu patrolje so partizani planili v breg in izginili v noči. Streljanje italijanske patrolje je bilo brezuspešno. Kopinič in Matjašič sta se vrnila na Vinomer, kamor so po celonočni hoji in v velikem ovinku okoli Metlike preko Trnovca in Svržakov prišli tudi Slodnik, Prus in Bruno. Anton Ivec se je te noči vrnil na svoj dom, kakor tudi sestra Anica. Partizani na Vitomeru so čakali na novo zvezo, ki naj bi jo oskrbeli metliški aktivisti. V ta namen je 26. oktobra Anica Ivec poiskala Jožeta Borštnarja, ki je 15. oktobra po naročilu organizacijskega sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča prišel v Metliko in bil tam nameščen kot honorarni železniški uradnik. Ta služba mu je bila seveda samo plašč za možnost prebivanja v Metliki, kjer je imel po nalogu CK KPS utrditi in poglobiti organizacijo Osvobodilne fronte, organizirati borbene skupine in predvsem skrbeti za varno zvezo ali kanal s sosednjo Hrvaško.⁴ Po razgovoru z Jožetom Borštnarjem sta Anica Ivec in Tine Železnik še istega dne odšla na Vinomer, kjer sta v Žugljevi zidanici našla že kakih sedem ali osem borcev. Medtem je bil

Jože Borštnar že obveščen o nameravani koncentraciji dolenskih partizanov, zato je bil dva dni kasneje, 28. oktobra sklican sestanek pri Grabrovcu, na katerega so prišli Jože Borštnar, Tine Železnik, Matija Bahor, Marko Badovinac iz Rosalnic, Anica Ivec in partizana Kopinič ter Matjašič. Na sestanku je J. Borštnar obvestil prisotne o pismenem pozivu Glavnega poveljstva.⁵

O tem piše Ivo Pirkovič v svojem rokopisnem gradivu o prvih belokranjskih partizanih naslednje:

»Zadnje dni oktobra je zapadel globok sneg. Tone Šušteršič-Železnik, ki se je namenil k Fabjanovi četi, je v snegu do pasu obtičal in se je moral vrniti v Metliko. Tam ga je čakalo sporočilo, naj pride na Grabrovec, 4 km oddaljeno vas na desni strani ceste, ki vodi na Suhor in Gorjance. Spremljal ga je rudar Matija Bahor.

Na Grabrovcu sta se Železnik in Bahor sestala s članom okrožnega komiteja KPS in okrožnega odbora OF, Jožetom Borštnarjem, ki se je v svojem revolucionarnem delu v Rajhenburgu pri Nemcih kompromitiral in se moral zato umakniti najprej v Mirensko dolino, nato pa v Metliko, kjer se je skrival za službo železniškega prometnega uradnika. Borštnar je Šušteršiču izročil pismo Petra Kalana-Borisa Kidriča, ki Šušteršiču naroča belokranjske partizane zbrati in jih nemudoma poslati čez Krko k Škocjanu, za akcijo na Bučko. Tone Šušteršič in Matija Bahor sta brez oklevanja in v silnem snegu krenila s poveljem v taborišče pri Kozlovem zdencu. Tam so se dogovorili, da pride Fabjanova četa 30. oktobra zjutraj na Smuk nad Semičem, kjer se bodo zbrali vsi belokranjski partizani in ilegalci. Šušteršič je nato v celcu znova pregazil Belo krajino, sedaj h Kopiničevi skupini nad Drašiči, iz Metlike pa poslal na Smuk še visokorastlega pekovskega pomočnika Tonija Prusa in čevljarskega pomočnika Jožeta Slobodnika, dobra in zvesta fanta, ki jima je zla usoda namenila le štiri dni partizanskega življenja.«

Jože Borštnar pripoveduje o tem:

»Povelje za zbor belokranjskih partizanov in njihov odhod proti Bučki mi je iz Novega mesta prinesel Jože Košir. Bilo je to proti koncu oktobra 1941. Takoj sem iskal zveze s Tinetom Železnikom in pešalil na Stražni vrh nad Črnomljem, ne da bi Tineta našel (verjetno je bil na poti proti Kozlovemu zdencu, kot to zgoraj omenja I. Pirkovič, op. pis.). Po povratku v Metliko sem takoj sklical sestanek na Grabrovcu, ki so se ga udeležili Tine, Anica Ivec, Jože Košir, partizana Kopinič in Matjašič in morda še kdo. Bahorja se ne spominjam. Tam sem Tinetu pokazal list, ki mi ga je prinesel Košir, in se dogovorili za stik belokranjskih partizanov in čas odhoda. To je bilo potem sporočeno posameznim skupinam. Jože Košir, ki je bil določen za vodnika, se je priključil metliški skupini.«

Prva je na zbirališče prišla že 28. oktobra skupina semiških partizanov. V noči od 28. na 29. oktober so se jim pridružili Lojze Muc in Lojze Jaklič iz Zemlja in Slavko Cerjanc, Anton Kovačič in Pavle Kranjac iz Gradaca. Pavle je bil po rodu Hrvat iz vasi nasproti Adlešičev in je bil vajenec v Piletičevi opekarni v Gradacu. Slavko Cerjanc je bil med prvimi gradaškimi partizani in je v začetku oktobra izvršil napad na karabinjersko patroljo pri železniškem prelazu med Gradacem in Kloštrom. Ti so čakali na prihod črnomaljske in metliške skupine ter noč prebili na prostem pod lipo. Ker sta obe omenjeni skupini odšli na pot šele 29. oktobra dopoldne (črnomaljska) oziroma pozno popoldne (metliška), so noč od 29. na 30. oktober zaradi slabega vremena prebili v podružni cerkvici. To noč je semiško skupino zadela prva nesreča: Ivan

Bukovec-Smile je bil po nesreči s strelnim orožjem ranjen v peto in so ga proti jutru spravili v dolino v samotno vas Lokve pri Črnomlju, kamor ga je skrivaj hodil zdraviti črnomaljski zdravnik dr. Štefan Šobar, doma iz znane Šobrove hiše na Gor. Lazah.⁶

Metliška skupina je v noči od 29. na 30. oktober po gozdnih poteh in pod vodstvom domačih aktivistov prodirala proti Smuku, kamor je prišla 30. oktobra med osmo in deveto uro zjutraj.

Črnomaljska skupina je iz svojega taborišča pri Kozlovem zdencu odšla na pot 29. oktobra zjutraj. Ves dan je pomalem snežilo. V taborišču je za stražo ostal samo Štefan Dvojnoč. Z razvito trobojnico, katero so jim v taborišče poslali črnomaljski aktivisti, so korakali preko Dobliske gore, Maverlana, Stražnega vrha in Rodin. Zaradi težavne poti v snegu je skupina od 29. na 30. oktober prenočila v gozdičku nad Petrovo vasjo. V četrtek 30. oktobra je padla gosta megla, zraven tega pa je še gosto snežilo. Zato so partizani, zbrani na Smuku, razposlali patrolje, da bi prišli v stik s črnomaljsko skupino. Ta je prišla na zborna mesto 30. oktobra okoli poldne. S to skupino je prišel tudi Tine Železnik-Tone Sušteršič.⁷

Tako je bilo 30. oktobra popoldne brez ranjenega Ivana Bukovca zbranih enaintrideset belokranjskih partizanov: Ivan Brula, Karel Brunskole, Bruno, Slavko Cerjanc, Ivan Črnič, Lojze Fabjan, Lojze Gajzer, Viktor Goršek, Lojze Jaklič, Tone Jelenc, Polde Jerman, Stanko Jakšič, Stanko Junko, Franc Košir, Ferdinand Kapš, Pavle Kranjac, Janez Kočever, Franc Korelec, Ivan Kopinič, Anton Kovačič, Mirko Martinšek, Franc Matjašič, Jože Mihelčič, Lojze Muc, Franc Obrul, Toni Prus, Jože Slobodnik, Ivan Smrdu, Milan Šimec, Vinko Svajger in Jože Vrščaj. Ti so sestavljali prvo Belokranjsko četo, kateri je Tine Železnik postavil za komandirja Alojza Fabjana, za komisarja pa Jožeta Mihelčiča. V ožji posvetovalni štab so bili izbrani Milan Šimec, Alojz Gajzer, Jože Vrščaj in Ivan Črnič. Vsa četa je bila dobro oborožena s puškami, pištolami in ročnimi bombami, vsak pa je imel sto do dve sto nabojev. Četa je imela lahki mitraljez, partizani pa so bili deloma oblečeni v dele jugoslovanskih uniform, deloma pa v navadno obleko. Le eden je imel popolno vojaško uniformo. Četa je imela svojo zastavo, ki so jo prinesli črnomaljski partizani. O kakem majhnem radiodajniku, o katerem govori italijansko poročilo, da so ga našli na bojišču v Gor. Lazah, nihče od preživelih nič ne ve.

Še istega dne, 30. oktobra je četa, ki jo je vodil Jože Košir iz Novega mesta, v močnem snežnem metežu in v snegu, ki je segal do kolen, prišla okoli četrte ure popoldne na Gor. Laze. Polovica se jih je nastanila pri posestniku Štefanu Šobru, polovica pa pri sosedu Mavsarju, po domače Plutu. Naslednje jutro, 31. oktobra, so z razvito zastavo, ki so jo pri prihodu na Gor. Laze razobesili na Šobrovi hiši, odšli v smeri proti Krki. Gazili so celec, šli mimo Radohe v snegu, ki ga je namedlo že do pasu in prišli do vasi Pristave pri Podgradu. Od tu se je Ferdinand Kapš zaradi preutrujenosti vrnil nazaj proti Beli krajini, drugih trideset pa se je za prenočevanje porazdelilo po vasi. Za prehrano je morala prispevati vsaka hiša. Prvega novembra so z dnem odšli proti Koroški vasi, pri Novi gori prečkali cesto Novo mesto—Metlika, šli skozi Plemberk nad Stopičami in čez Orehek ter Hrib na Veliki Slatnik. Ves čas so hodili z razvito zastavo in v vaseh propagirali idejo osvobodilnega boja. Od Velikega Slatnika dalje so se izogibali vasem, se umaknili v gozd, nad Ratežem prečkali cesto Novo mesto—Zagreb in mimo Sel in Gumberka zavili proti Otočcu na Krki. Do Krke so prišli popoldne kaki dve uri pred nastopom noči.⁸ Pri gradu

Otočcu so naleteli na novo oviro. Most, ki naj bi omogočil prehod z desnega brega na otok, je bil že dolgo časa neuporaben in deloma podrt, čoln za prevoz pa le en sam na sosednji Strugi. S tem čolnom se je vodnik Jože Košir prepeljal na levi breg, od tam pa z rednim potniškim avtobusom odšel v Novo mesto, kjer je Okrožni komite obvestil o položaju. Po tem obvestilu je Žan More z osebnim avtom takoj odšel k Otočcu in premraženim ter izčrpanim borcem prinesel nekaj okrepčila.⁹ Treba je bilo poskrbeti tudi za čolne, ki so bili po zadržanju Ž. Moreta pripravljani v Šentpetru (Otočec ob Krki) in za kar je bil zadolžen Drago Florjančič. Po izvršenem prevozu čez Krko bi imel prevzeti vodstvo belokranjskih partizanov Jože Preželj iz Novega mesta. Med tem so patrolje Belokranjske čete vzdolž desnega brega Krke iskale možnosti za prehod, po šesturnem čakanju pa so se belokranjski partizani odločili za povratek.

O vzrokih povratka pripoveduje Milan Šimec:

»Ko smo šli na Krško polje (iz konspirativnih razlogov borcem verjetno ni bil znan točni cilj pohoda), je bilo rečeno, da pri gradu Otočcu ni italijanske straže in da bo prehod mogoč preko obeh mostov. Po prihodu v bližino Otočca so Lojze Fabjan, Polde Jerman in Tone Jelenc odšli v patroljo in ugotovili, da je most med desnim bregom Krke in otokom podrt in da je pri gradu italijanska straža. Tudi čolna ni bilo nobenega. Bili smo brez hrane, izmučeni od dolge poti v globokem snegu. Tovariši, ki so bili v patrolji, so povedali, da so tudi na cesti onstran Krke opazili italijanske vojake. Pozneje, ko sem bil zaprt v trdnjavskega zaporu v Alessandriji, sem se seznanil s tovarišem, ki bi nas moral voditi od Krke dalje (primerjaj pripombo¹¹), da so bili onstran Krke res italijanski vojaki. Vzroki vrnitve so bili torej utrujenost, pomanjkanje hrane in prepričanje, da se v stanju, v kakršnem smo bili, ne bi mogli uspešno spoprijeti z italijanskim vojaškim oddelkom. Nasprotje med obvestilom, da na Otočcu most stoji in da ni italijanske straže pri gradu, in našo ugotovitvijo, da je most podrt in da straža pri gradu je, je napravilo borce malodušne. Po nekajurnem čakanju smo se vrnili. Zahtevali so to vsi tovariši, odločitev pa so sprejeli komisar Jože Mihelčič, komandir Lojze Fabjan in člani posvetovalnega štaba Ivan Černič, Lojze Gajzer, Milan Šimec in Jože Vrščaj, po domače Rajšič.«

Janez Kočevar pravi o tem v svoji izpovedbi, ki jo je podal na zahtevo GŠ NOV in POS na komandi Belokranjskega področja dne 5. aprila 1944, akt št. 1377:

»Po tej akciji (misli na napad pri Gribljah) smo se podali proti Krškemu, kar pa zaradi snega in zasede na Krki po italijanski vojski nismo dosegli. Morali smo se vrniti proti našemu logorju, med potjo pa smo naleteli na neprijateljsko patroljo, katera je obkolila naše tri tovariše, ki so se podali po hrano v vas Težka voda. Fašisti so se takoj umaknili, mi pa smo odšli na Laze, proti večeru pa so nas napadli fašisti na Lazah.«¹⁰

Franc Košir je pot Belokranjske čete do Otočca in povratek v svojih zapiskih tako opisal:

»Ves ta dan (30. oktobra 1941) je močno snežilo in je bilo, ko smo krenili z zbornega mesta (Smuka), že do štirideset centimetrov snega. Takoj, ko smo krenili na pot, oziroma nekako pol ure za tem, so že prišli na zborna mesta Italijani, ki so zvedeli, da se tukaj zbiramo. Toda zaradi močnega snežnega meteža niso našli sledi za nami ter so se vrnili brez uspeha nazaj v Semič. Nam je bil za vodnika dodeljen tov. Jože Košir iz Novega mesta. Krenili smo

proti Gornjim Lazam, kjer smo tudi prenočili. Drugega dne, to je 31. X. 1941, smo na vse zgodaj odšli po skoraj meter debelem snegu preko Radohe in mimo Podgrada proti Krki. Spotoma smo imeli v dveh vaseh sestanke, kjer smo nagovarjali vaščane, da gredo z nami. V neki vasi smo prenočili (Pristava, 31. X. 1941) ter nato zjutraj dne 1. novembra krenili naprej proti Krki. Istega dne smo prišli do nje pri gradu Otočcu, misleč, da prekoračimo Krko preko mostu, kakor nam je bilo sporočeno. Toda most je bil porušen, na gradu samem pa italijanska zaseda. Po daljšem iskanju čolna za prevoz, katerega je iskal tov. komandir z nekaj tovariši, ki ga pa niso našli, sta prišla dva tovariša iz Noveg mesta in smo po daljšem posvetovanju sklenili, da gremo nazaj, od koder smo prišli. Vrnili smo se še isto noč in sicer po drugi poti, tako da smo ponovno gazili sneg v celem.«

Izpovedbe omenjenih treh borcev, ki so se udeležili pohoda proti Krki in preživeli katastrofo na Gor. Lazah, se povsem strinjajo v vzrokih vrnitve Belokranjske čete: nemožnost prehoda preko Krke, sovražne patrolje na njenem levem bregu ter popolna utrujenost in izčrpanost borcev, zaradi katere niso mogli tvegati spopada s sovražnikom, tudi če bi se jim prehod posrečil.

Kaj in kako je bilo v Šentpetru (danes Otočec ob Krki) poskrbljeno za prihajajoče Belokranjce in za njihov prevoz s čolni, o tem pripoveduje takratni gostilničar Jože Florjančič, ki je bil med prvimi aktivisti Osvobodilne fronte v tem kraju:

»V osvobodilni pokret me je vključil tov. Rihard Romih (danes major JLA), s katerim sva bila znana iz »Sokola«. Delal sem potem skupaj s študentom Dragom Florjančičem (brez sorodstva), ki je kasneje, ko sem bil že odpeljan v koncentracijsko taborišče v Italijo, padel kot partizan v partizanski bolnišnici na Prisjeki v Žumberku. (To bolnišnico so 14. septembra 1942 napadli ustaši in pobili vse ranjence in bolnike s strežnim osebjem in zdravnikom dr. Črnelčem vred.) V zvezi s prihodom Belokranjcev na Krko se spominjam, da je na Vseh svetih dan dopoldne prišel iz Novega mesta tov. Žan More in mi naročil, da naj za Belokranjce, ki pridejo v teku dneva na desni breg Krke, poskrbimo v Šentpetru za hrano in prevoz. Stopil sem v stik z Dragom in po vasi smo nabrali kakih deset hlebcov kruha in do sedemnajst prekaženih klobas. Pozno zvečer smo zvedeli, da so Belokranjci na desnem bregu. Okoli devete ure zvečer greva z Dragom — če je bil še kdo tretji z nama, se sedaj ne spomnim več — z ribiškimi čolnom, ki smo ga imeli pred Italijani skritega v grmovju nad vasjo, povprek po Krki tako, da sva pristala precej pod vasjo na ločici blizu nekdanje otoške žage. S seboj sva vozila pripravljeno hrano. Po pristanku sva v gostem grmovju opazila slaboten ogenj in pri njem vse premočene in utrujene belokranjske partizane. Računal sem, da jih je kakih dvajset, morda tudi več.

Za prevoz čez Krko smo imeli samo ta ribiški čoln, ki sva ga uporabila z Dragom, in še ta je bil za največ tri ljudi. Italijani so namreč že precej časa pred tem zabranili prehod preko Krke s čolni in so naša dva broda, enega za kakih štirideset oseb, drugega pa za kakih dvajset, potopili na nasprotnem bregu ob utjuru Rateškega potoka. Brod pri gradu Otočcu je bil takrat še v rabi. Napraviti ga je dal otoški »grofič« Karl Villavicenzio-Margheri, ko mu je velika povodenj l. 1937 odnesla oba mostova. Enega — med levim bregom in gradom — so za silo popravili le za osebni promet, drugi pa je ostal nepopravljen. Ta brod je bil napravljen tako, da sta bila dva čolna prekrita in povezana z lesenim platojem, na zadnjem koncu pa je bilo med čolnoma pritrjeno leseno lopatasto kolo na ročni pogon, s čemer so prevozniki poganjali brod. To kolo je pri

prevozu delalo velik hrup. Zaradi tega ter neposredne bližine gradu in njegovih, nam sovražnih stanovalcev ter njihovih stalnih nemških gostov, ta brod ni prišel v poštev za prevoz. Z malim ribiškim čolnom bi lahko prevažali le po dva borca, enkratni prevoz pa bi trajal najmanj četrt ure. Preden bi vsa četa prišla na drugi breg, bi vzelo vsaj nekaj ur časa.

Na gradu Otočcu, kolikor mi je znano, takrat ni bilo italijanske vojaške straže. Po cesti med našo vasjo in Kronovim, kjer je bila karabinjerska postaja, pa so takrat stalno hodile in se prevažale italijanske patrulje.«

To pričevanje aktivista Jožeta Florjančiča dopolnjuje pripovedovanje tov. Slavka Moreta iz Novega mesta:

»V zvezi z akcijo na Bučko se spominjam, da sem v petek, 31. oktobra vozil s svojim osebnim avtomobilom nekaj hrane, ki je bila namenjena za partizane. Oddal sem jo v Družinski vasi pri Cvetku Zorku, odkoder so jo potem prenesli v Šmarješke Toplice, kjer so jim pripravljali toplo jed. Dan za tem, torej 1. novembra zjutraj, sem po naročilu brata Žana zopet odpeljal troje meni takrat neznanih tovarišev in Srečka Prežlja proti Škocjanu. Že nad Seidlovo žago smo naložili nekaj orožja in municije, kar se je med potjo še vsaj dvakrat ponovilo. Za kratko sem se ustavil pri Videčnikovi gostilni ob cesti blizu odcepa v Šmarješke Toplice (danes gostilna Beti Baloh), potem pa nadaljeval pot proti Škocjanu. Malo pred vasjo smo izložili vse orožje in municijo, kar je bilo pripravljeno za napad na Bučko. Po povratku v Novo mesto, ko sem zvečer sedel pri Kokliču, me pokliče Roman Stepišnik z naročilom, da takoj poiščem brata Žana in dr. Franceta Hočevarja. Treba je bilo takoj v Šentpeter, ker so prišli Belokranjci do Krke. Na hitro smo zbrali nekaj živil in tri steklenice žganja, nakar smo se, brat Žan, Jože Preželj in jaz, odpeljali. Oglasili smo se pri Jožetu Florjančiču. Ker je takrat v gostinski sobi sedel otoški »grofič« z nekaterimi svojimi uniformiranimi nemškimi prijatelji, smo odšli v kuhinjo. Od tam sta Jože Florjančič in Jože Preželj odpravila njihovo in našo zalogo živil — z avtomobilom sem še zapeljal po bregu proti Krki in se pod šolo ustavil — na drugi breg. Če je bil z njima še kdo tretji, ne vem. Na povratku v Novo mesto sva z bratom prišla do straže pri silosu okoli 22. ure, ko je bila že policijska ura. Naslednje jutro, ko je bil že dan, se oglasi pri nas na domu Jože Preželj in pove bratu Žanu, da so se Belokranjci vrnili nazaj in se niso prepeljali čez Krko, čeprav so bili, kot sem slišal, čolni pripravljeni.« Iz vseh teh pričevanj je torej možno posneti nekaj vsaj v glavnem točnih ugotovitev:

1. Zaradi utrujenosti in izčrpanosti po štiridnevni poti v globokem in mokrem snegu se je Belokranjska četa zamudila tako, da ni prišla k Otočcu že 1. novembra dopoldne, kot so v štabu pričakovali, ampak šele proti večeru. Ker je bil prehod zaradi podrtega mostu nemogoč, na desnem bregu pa le en sam čoln, in še ta pri Strugi, se je s tem na levi breg prepeljal le Jože Košir, ki je takoj nato odšel v Novo mesto, da poroča o položaju.

2. V Šentpetru so po naročilu iz Novega mesta pripravili nekaj hrane, za prevoz pa bi lahko uporabili le en sam ribiški čoln, ki so ga imeli skritega, in s katerim bi prevoz čete trajal vsaj nekaj ur.

3. Po prihodu novega vodnika iz Novega mesta pride ta z vsaj enim spremeljevalcem v stik z Belokranjci šele okoli 21. ure.

4. Malodušje, ki se je Belokranjcev polastilo spričo preutrujenosti in izčrpanosti ter večurnega čakanja na zvezo in okrepčilo in ugotovitev, da po cesti vzdolž nasprotnega brega Krke patroljirajo Italijani, ter prepričanje, da

bi četa po nekaj ur trajajočem prevozu preko Krke ne bila sposobna spoprijeti se s kakršnokoli sovražno patroljo, je pripravilo Belokranjce do tega, da so se odločili za povratek.

5. Pa tudi v najbolj ugodnem primeru, da bi četa neopazno prešla preko Krke in brez ovir nadaljevala pot z novim vodnikom, bi za koncentracijo dolenskih partizanskih enot in za napad na Bučko prišla prepozno. Ko so namreč Belokranjci še oklevali okoli Krke, je bil napad na Bučko že v teku.

Ta dan, 1. novembra, je na zbornu mesto nad Šmarješkimi Toplicami prišla Novomeška četa. V gostilni ob cesti blizu Šmarjeških Toplic je bila javka in tam je bil tudi štab, ki je vodil akcijo proti Bučki. Aleš Bebler je prejemal poročila, sestavljal načrt pohoda in dajal potrebna povelja. Večina borcev Novomeške čete je čas čakanja porabila tudi za kovanje v zaprtih bazenih toplic. Ko je okoli poldneva kurir prinesel sporočilo, da Belokranjcev še ni pri Otočcu, je Aleš Bebler poslal šentjernejskega aktivista Franca Prhneta, ki je tega dne prišel s kolesom iz Šentjerneja preko Bele cerkve v štab, zopet po isti poti na desni breg Krke z naročilom, da najde sled za Belokranjsko četo. Prhne je pri Ratežu naletel na cestarja, ki mu je povedal, da je videl zgodaj popoldne skupino oboroženih ljudi, ki je prečkala cesto in izginila nekje v Struškem borštu. Ker je že padala gosta večerna megla, jih Prhne po gozdu ni iskal, v štab k Šmarješkim Toplicam pa se tudi ni mogel vrniti, ker se je ta že premaknil v njemu neznano smer. Štab je z Novomeško četo takrat že odhajal proti Otavniku.¹¹

Napad na Gorenjih Lazah

V noči, ko so borci Novomeške in Mokronoške čete napadali postojanko na Bučki, so se belokranjski partizani vračali proti Gorenjim Lazam. Pot jih je vodila zopet skozi gozdove in so pri Ratežu prečkali cesto. Na tej so že našli sledove italijanskih motoriziranih in konjeniških oddelkov, ki so jih zasledovali. Pri nadaljnji poti so prišli v bližino Poganc in od tam krenili proti Gor. Težki vodi. V bližini Težke vode je nekaj borcev hotelo za vsako ceno v vas, da dobe za preutrujene borce vsaj nekaj kruha. Trije borci, ki jih je vodil Ivan Črnič, so se res bližali vasi, pri tem pa naleteli na italijansko patroljo one kolone, ki je iskala sledi za partizani po cesti proti Gorjancem. Borci so se takoj umaknili večjemu spopadu, prečkali cesto in krenili proti Radohi in od tam proti Lazam.¹² Srečanje pri Gorenji Težki vodi pa je sedaj opozorilo Italijane na smer premikanja partizanske skupine in vsa kolona jih je sledila do žage na Rahodi. Ker se jim je v noči izgubila nadaljnja sled, so nameravali Italijani nadaljevati zasledovanje naslednjega jutra.

V tem času pa se je okoli belokranjskih partizanov že zadrževala usodna zanka, ki jo je spletlo gnusno izdajstvo in jo potisnilo italijanski vojski v roke. Iz italijanskih vojaških dokumentov povzemamo o tem naslednje:

Prvi doslej znani akt okupatorja, ki ob koncu oktobra 1941 govori o premiku partizanskih enot v okolici Novega mesta, je obvestilo novomeškega komisarja javne varnosti, da je 30. oktobra dopoldne prišlo na Stari grad sedemnajst upornikov, ki da so dobro oboroženi in ki so po dveurnem počitku odšli v neznano smer. Bila je to Novomeška četa na svoji poti proti Šmarješkim Toplicam. Dan kasneje, 31. oktobra 1941 je tenente Augusto Fabri, poveljnik karabinjerske postaje v Črnomlju, obvestil poveljstva karabinjerjev v Ljubljani, Kočevju in Novem mestu, da se po dobljenih informacijah zbira večja

Gorenje Laze: Sobrova hiša, kjer je prenočeval del borcev

oborožena uporniška skupina, po številu kakih sto mož, ki baje namerava napasti Novo mesto. Podobna poročila so se stekala tudi pri ljubljanskem kvestorju Ettoreju Messani, ki je obvestil diviziji »Isonzo« in »Granatieri di Sardegna« ter poveljstvo XI. armadnega zbora, da se zbira oborožena uporniška skupina pri Novem mestu in pri Vrhpolju. Zadnji dve poročili sta bili očitno posledica propagandnega nastopanja Belokranjske čete, ki se prvi del svoje poti proti Krki ni skrivala, pač pa vaščane belokranjskih in podgorskih vasi še pozivala k upor, napovedovala veliko zbiranje partizanskih sil in skorajšnji izgon okupatorjev. Verjetno so sami napovedovali za zborna mesto kraj nekje okoli Tolstega vrha ali Vrhpolja in kot cilj napada italijansko posadko v Novem mestu. Točnejše podatke o premiku partizanov je zbrala šele novomeška karabinjerska postaja. Tenente B. Castagnoli je 1. novembra javil nadrejenemu poveljstvu, da sta se istega dne zjutraj na karabinjerski postaji v Vinji vasi (nasproti gostilne Badovinac, nekoč znane pod imenom »Pri Zajcu« ob cesti Novo mesto—Metlika) javila dva kmeta, ki sta naznanila, da je prejšnjega dne okoli 18: ure prišla v vas Pristavo večja oborožena skupina, tam prenočila in 1. novembra okoli 9. ure dopoldne odšla čez Novo goro proti Težki vodi.¹³ Karabinjerska postaja v Vinji vasi zaradi okvare na telefonski liniji o tem poveljstva karabinjerjev v Novem mestu telefonično ni mogla obvestiti. Nobeden izmed karabinjerjev se spričo nevarne bližine ni upal na pot po cesti v Novo mesto in so zato zapovedali tamkaj službujočemu bivšemu jugoslovanskemu žandarmerijskemu naredniku, naj se obleče v civilno obleko, vzame nekak zavoj v roko in naj kot navaden slovenski popotnik gre na pot, obenem pa na novomeški karabinjerski postaji odda zadevno poročilo. Ko je Castagnoli

o vsem tem osebno poročal na poveljstvu divizije »Isonzo«, mu tam spčetka niso posvetili kaj več pozornosti. Med poročanjem pa je na to poveljstvo prišel tudi adjutant 24. pešpolka »Como« in pripeljal s seboj kmeta iz Stopič, ki je poročal, da je istega dne, 1. novembra, dopoldne videl na Plemberku večjo obo-roženo skupino. »Poveljstvo divizije,« pravi dalje poročilo Bruna Castagnolia, »je tedaj odločilo, da raje samo neposredno prevzame iniciativo in izvrši čistko v širokem obsegu, kot pa da bi poslalo vojake na pomoč karabinjerjem v Vinjo vas. Poveljstvu 24. p. p. je bila zaupana izvršitev te čistke in mu v pomoč dodeljen konjeniški oddelek 6. art. polka. Poveljstvo omenjenega polka je odločilo, da sestavi tri kolone: prvo na kamijonih [I. četa strelcev z dvema mitraljezoma] z nalogo, da prodira do določene črte Vinja vas—Dolž in zapre upornikom povratek; druga na konjih, ki prodira proti črti Stopiče—Orehek—Dolž z nalogo, da jih poišče; tretja, ki naj peš prodira proti Hrušici in Gaberju z nalogo, da jih prestreže. Ob 13. uri so čete začele s pohodom. Kmetje, ki so jih spotoma spraševali, so potrjevali že javljene vesti.« 1. novembra ob polnoči so te kolone bile na teh položajih: prva na Težki vodi, druga v Sto-pičah, tretja v Gaberju.¹⁴ Prav ta tretja kolona, ki je prodirala proti Hrušici, je verjetno korakala mimo mesta, kjer so belokranjski partizani prešli cesto nad Ratežem, le kako uro po prehodu Belokranjske čete.

Kot omenjeno je pri Gor. Težki vodi 2. novembra prišlo do streljanja med patruljo prve italijanske kolone in med partizani, ki so s tem sami odkrili svojo sled. Poveljnik 24. p. p. »Como«, polkovnik Cosimo Bertacchi je takoj izdal povelje vsem trem kolonom, da zasledujejo partizane. Ti so v prvih nočnih urah prišli v bližino Gor. Laz, kjer so se hoteli zopet odpočiti in prenočiti. Ko sta se Franc Košir in Lojze Fabjan prepričala, da v Gor. Lazah še ni Itali-janov, je Belokranjska četa okoli devete ure zvečer stopila v vas in se zopet nastanila deloma pri Šobru in deloma pri Mavsarju. Ko so borci s koman-dirjem Fabjanom prišli k Mavsarju, je tam sedelo dvojce delavcev iz Radohe, ki sta se ob prihodu takoj umaknila in izginila v noč. Borci so, povsem izmu-čeni, izčrpani, takoj polegli k počitku, pri tem pa odložili orožje in deloma tudi obleko. Pri Mavsarju so odšli na senik takoj za hišo, ne da bi vzeli s seboj orožje, ki je ostalo v stanovanjski hiši. Pri Šobru so skoraj vsi partizani s komi-sarjem Jožetom Mihelčičem ostali v sobi v pritličju, medtem ko so se domači umaknili v sobo na podstrešju. Le dva od partizanov sta odšla na Šobrov senik.

Italijanska kolona, ki je sledila Belokranjsko četo do Radohe, je hotela tam prenočiti. V tem pa sta prišla na Radoho delavca, ki sta izginila iz Mavsar-jeve hiše na Lazah, in povedala logarju Ivanu Luzarju, kaj sta videla na Lazah. Ta je potem obvestil Italijane, ki so pod Luzarjevim vodstvom odšli proti Lazam. Ker omenjena delavca nista vedela za skupino pri Šobrovih, je Luzar pokazal Italijanom samo Mavsarjevo hišo, ki so jo Italijani nato obkolili.

Poveljstvo divizije v Novem mestu, ki je bilo v stalni radiofonski zvezi s kolonami in sproti obveščeno o položaju, je takoj po sporočilu, da je parti-zanska skupina ugotovljena na Gor. Lazah, obvestilo še druge enote in zapo-vedalo njih koncentracijo na odseku Gor. Laz. Tako so iz Bele krajine v to smer prodirali oddelki I. in II. bataljona 23. p. p., štabni četi I. bat. 24 p. p. in 3. četi istega bataljona pa sta se pridružili še 14. četa divizijskih topničarjev in baterija 6. artilerijskega polka iz Straže.¹⁵

Okoli 21,30 se je napad na partizane pri Mavsarju začel. Bila je jasna mesečna noč. Italijani so obkolili vso domačijo in prisilili gospodarja, da jim je vlekkel partizane iz senika. Ker so bili partizani brez strelnega orožja,

bojišče pa z mesečino povsem razsvetljeno, so bili partizani pri tem, ko so se skušali reševati iz senika, ki so ga Italijani kasneje še zažgali, lahek plen italijanskih pušk in rok. Okoli 22. ure so Italijani zažgali tudi preko pota stoječo kaščo, v katero so sami malo pred tem shranili del svoje lastne opreme (šatorska krila in podobno), ki so jo imeli s seboj. Takoj v početku napada na partizane je bil s triogelnim bajonetom italijanske puške zaboden tudi gospodar Mavsar, ki se je upiral izvrševati italijansko povelje.¹⁶

Ko so partizani pri Šobru zaslišali strele, so takoj pograbili za orožje in napadli Italijane. V tem spopadu sta bila ubita dva italijanska vojaka, o ranjenih pa dosedaj znani italijanski viri ne poročajo. Ker je v prvem razburjenju zaradi nenadnega napada prišlo celo do okvare na mitraljezu, ki so ga imeli partizani s seboj pri Šobru, so mogli ti uporabljati le puške, revolverje in bombe. Medtem so začeli Italijani obkoljevati tudi drugo skupino, ki je poiskala zaklonišče izven Šobrove hiše. Po skoraj enourni borbi se je ta skupina začela umikati in iskati poti iz obroča. Pri tem se je skupina razbila, nekaj jih je padlo v boju, nekaj pa jih je bilo kasneje ujetih in razen dveh ustreljenih. Na Mavsarjevem seniku zajete partizane so Italijani vodili k bližnjemu drevesu v sadovnjaku in jih tam postrelili. Enega borca iz skupine, ki je prenočevala pri Šobrovih, je okoli polnoči težko ranjenega ustrelil italijanski oficir v apneni jami pod Šobrovo hišo. Polde Jerman se je prebil iz obroča in v globokem snegu prišel na Radoho in prosil nekega delavca, naj ga skrije. Ta je to storil, o tem pa obvestil upravnika žage, nekega Meierja, ki je naročil Luzarju, da je šel po Italijane. Ti so ga 4. novembra zjutraj ujeli, odvlekli bosega in v spodnji obleki na Gor. Laze, privezali k ograji in ustrelili. Istega dne popoldne sta se Vinko Švajger in Franc Korelec zadrževala pri dveh požganih hišah na robu Dolenjih Laz. Ko se je Vinko Švajger približal hišam, so mu Kočevarji postregli s hrano, obenem pa poslali po Italijane, da so ga ujeli, kot so ujeli

Narodni heroj Jože Mihelčič na postaji v Rožnem dolu

tudi Franca Korelca. Pri zasliševanju ni hotel Vinko Švajger izdati ni besedice, zato so ga Italijani zverinsko pretepali, nato pa ob drevesu pri železniški čuvajnici na Dol. Lazah ustrelili. Franc Korelec je klonil in postal ovadah preživelih belokranjskih partizanov.

Slavko Cerjanec in Jože Slobodnik sta tavalala po bližnjem gozdu in zjutraj prišla na cesto, ki vodi v Rožni dol in Semič. V samotni hiši nad predorom, v kateri je takrat stanovala Jožefa (ali Zofija?) Vidmar, sta se ustavila in spraševala za gozdno pot proti Semiču. Ta jima je začela pripravljati zajtrk, pri tem pa na skrivaj poslala nekega dekleta v Dol. Laze po Italijane. Borca sta nekaj zaslutila in ne da bi počakala na zajtrk, hotela vedeti le za skrivno pot v Belokrajino. Vidmarjeva jima je pokazala gozdno pot, ki vodi na Gor. Laze. Prav takrat, bilo je 3. novembra opoldne, pa se je po isti poti proti cesti vračal komandant divizije »Isonzo«, general Federico Romero s svojim spremstvom. V tem spremstvu je bil tudi komandant divizijskih karabinjerjev capitano Enrico Pani. Ti so nekako na pol pota med cesto in Gor. Lazami naleteli na oba tavajoča borca. Pani in karabinjer Rainone Gaetano sta ju zaustavila, preiskala in razorožila, nato pa ju je Enrico Pani ustrelil. O tem je Pani svojemu nadrejenemu poveljstvu pri XI. armadnem zboru poslal tale fonogram:¹⁷

»Ob 11,45, medtem, ko sem v spremstvu karabinjerja šel nekaj korakov pred poveljujočim generalom, da bi prišli k avtomobilu na cesti, sem na poti v gozdu srečal dva civilista iz iste skupine (kot je bila uničena na Gor. Lazah), oborožena s pištolami. Zapovedal sem jima dvigniti roke, ju razorožil in ustrelil.«

V drugem fonogramu, poslanem istega dne zvečer, poroča Pani: Dva komunisti, ki sem ju ustrelil, sta pred tem podala tele osebne podatke:

1. Jože Slobodnik, sin Antona in Marije Matkovič, rojen v Metliki 14. aprila 1906, delavec;
2. Ladislav Sadianiz, sin Jožeta in Marije Štefanič, roj. v Gradacu 27. avgusta 1921, delavec.«

Očitno je, da je znana italijanska nesposobnost za pravilno dojetje in pisanje slovenskih imen in priimkov spakerala ime Cerjanc v Sadianiz. Ker se vsi drugi podatki povsem ujemajo z osebnimi podatki Slavka Cerjanca, je jasno, da je bil on ustreljen skupaj s Slobodnikom, in ne Vrščaj, kot so nekateri domnevali. Prav tako ni bil Cerjanc tisti, ki so ga našli Italijani v apneni jami pod Šobrovo hišo, kot so menili domači Šobrovi, ampak je to moral biti nekdo drugi.

Panijevo hvalisanje o njegovem lastnoročnem streljanju obeh zajetih partizanov pa je imelo zanimivo posledico. Ko je prišel omenjeni akt na poveljstvo XI. armadnega zbora, ki je bilo takrat v Planini na Notranjskem, je namestnik komandanta štaba XI. armadnega zbora podpolkovnik Adelmo Pederzani napisal na akt s svinčnikom opazko: »Po mojem mnenju je vse prav, samo besede »sem ju ustrelil« niso na mestu. Dobro je misliti na posledice.« General Mario Robotti je to opazko dopolnil z besedami: »Naravno! Sem se čudil tudi jaz. Zaupno to povedati Romeru.« In nekaj dni za tem je general Romero dobil tole Robottijevo brzojavko: »Nič nimam pripomniti k vedenju capitana sig. Enrica Panija. Prosim pa, da imenovanega capitana opozorite, da bi mu osnovni pojem preračunljivosti moral nasvetovati, da bi se v uradnem aktu poslužil povsem drugih besed, kot pa jih je uporabil za oznako ustrelitve omenjenih dveh oseb.«¹⁸

Ti dokumenti, katerih originali se tako kot originali vseh drugih dokumentov, ki so v razpravi omenjeni, hranijo v arhivu MNO v Ljubljani, nam dokazujejo, da je italijansko vojaško poveljstvo povsem odobravalo in na skrivaj tudi zapovedovalo taka dejanja svojih vojakov in oficirjev, ki so sicer po vojaških zakonih in predpisih mednarodnega prava prepovedana. Zato naj bi o takih dejanjih v uradnih aktih tudi ne poročali, češ, da je »dobro misliti na posledice«, to se pravi, na možnost, da pride tak akt v neprave roke, in da mora zato vsako poročilo biti pisano »preračunljivo«, to se pravi tako, da bi v aktih bila zabrisana sled zločinskega ravnanja italijanske vojske.

Pri umiku iz obroča je komisar Jože Mihelčič izgubil stik z ostalimi in proti jutru prišel v vas Pribišje. Ko si je okoli tretje ure zjutraj na vaškem vodnjaku gasil žejo, so ga vojaki kolone 23. p. p., ki so prihajali iz Semiča, zajeli.¹⁹ Prišlo je do spopada z vojaki in ker Mihelčič ni mogel uporabiti orožja, so ga kmalu obvladali, divje preteпали in zaprli v hlev čevljarja Radovana, ki je že delj časa opravljal konfidentsko službo za Italijane. Od tod so ga kasneje prepeljali v Semič, medtem se pa z njim kot dragocenim plenom še fotografirali na železniški postaji v Rožnem dolu. Iz semiškega zapora so nato Mihelčiča prepeljali v zapore italijanskega vojaškega sodišča v Ljubljani, kjer je bil 6. decembra 1941 obsojen na smrt in 9. decembra ustreljen na strelišču ob Dolenjski cesti. V poslovilnem pismu, ki ga je Mihelčič po razglasitvi smrtnih obsodbe pisal svojim staršem, bratom in sestram, je zapisal: »Zavest, da umrjem pošten, mi je v tolažbo.« Takoj po ustrelitvi so truplo odpeljali v Trst in ga tam pokopali. General Taddeo Orlando, komandant divizije Sardinskih grenadirjev je v svojem aktu z dne 8. decembra 1941, poslanem poveljstvu XI. armadnega zbora zapisal, da je prosil Visokega komisarja za prevoz trupla v Trst zato, da bi v primeru, če bi bilo pokopano v Ljubljani, grob ne postal mesto, kamor bi romali Italijanom sovražni prebivalci Ljubljane in tam polagali cvetje.²⁰

Ko je zimsko jutro 3. novembra obsvetilo pozorišče krvave tragedije na Gorenjih Lazah, so poleg številnih vojakov italijanskih enot, ki so se od vseh strani zgrinjale na Gor. Laze, prišli tudi v uniforme Kulturbunda oblečeni Kočevarji iz Dolenjih Laz in nekaterih sosednjih vasi. Med njimi so bili posebej glasni neki Bučer, verjetno iz Blatnika, Ferdo in Rudo Šušteršič iz Laz ter Hans in Adolf Šober, prav tako iz Laz, in drugi. Ti so sedaj ob odobravanju italijanske soldateske znašali ves svoj hitlerjevski bes nad padlimi partizani in se za napad na kočevsko vas Blatnik, izvršen 13. oktobra 1941, maščevali tako, da so mrtvim partizanom tlačili med ustnice tleče cigarete, jih slačili, jim zapenjali verige okoli vratu ter jih vlačili po snegu.

Ko se je skupina partizanov, ki je prenočevala pri Šobrovih, umaknila iz hiše, je pobegnila iz hiše tudi Šobrova družina, ker so bili prepričani, da bodo Italijani hišo zažgali, nje pa pobili, če jih dobe. Pred tem so spravili vsaj nekaj obleke in živil pod gospodarsko poslopje, prišli kmalu iz nevarne bližine in se zatekli proti Dolenjim Lazam. Ko so se dopoldne vrnili na svoj dom, so jih Italijani najprej prisilili, da so si morali ogledati pobite partizane. Bili so tudi priča divjanju hitlerjevskih Kočevarjev, ki so se znašali nad padlimi borci. Popoldne istega dne je prišla iz Pribišja Radovanka z nekim svojim sorodnikom, ki je začela italijanskim vojakom pripovedovati, da se v Šobrovem kozolcu skrivajo trije partizani. Italijani so takoj dvignili alarm in preiskali kozolec in vsa gospodarska poslopja, ne da bi seveda našli kakega skritega partizana. Zaradi tega ovadaštva so Italijani takoj odgnali Šobrovo družino

v Dol. Laze ter jih tam zaprli v hiši znane hitlerjevske družine Klemenčič. Ponoči pa je večkrat prihajal k njim neki italijanski vojak, Slovenec iz Primorske, ki jih je miril in jim svetoval, kako se naj pri zaslišanju zagovarjajo. Zagovor je bil toliko uspešen, da jim je isti vojak v torek 4. novembra sporočil, da se lahko vrnejo na svoj dom. Bilo je to okoli 7.30 zjutraj. Ko so se že odpravljali, pa je prišel mimo Luzar Ivan z devetimi italijanskimi vojaki, ki so bili na poti na Radoho, kjer se je skrival že zgoraj omenjeni Polde Jerman. Ker je Luzar ponovo dolžil Šobrove sodelovanja s partizani, so jih ponovno zaprli, odpeljali na Vršna sela k zaslišanju, od tam pa v Semič. Na Vršnih selih so jih zasliševali predvsem kočevarski Kulturboundovci Franc Klemenčič iz Laz, ter Pepi in Ciril Hribar in neki Mauser iz Travnega dola.

V torek, 4. novembra dopoldne so pobite, iznakažene in gole partizane odpeljali deloma na vozičkih gozdne železnice na postajo v Rožni dol, deloma pa so jih Kočevarji na vozovih odpeljali na postajo Vršna sela. Tam so jih razpostavili, take kot so bili, na vidnem mestu, da bi jih ljudje, ki se vozijo z vlakom, videli. Na Rožni dol so istega dne pripeljali tudi ubitega Poldeta Jermana. Čez dan ali dva so jih zakopali na pokopališču v Rožnem dolu deset, na pokopališču v Vršnih selih pa devet. Bili so to: Slavko Cerjanc, Ivan Črnič, Lojze Fabjan, Lojze Gajzer, Viktor Goršek, Lojze Jaklič, Stanko Jakšič, Polde Jerman, Anton Kovačič, Pavle Kranjac, Ivan Kopinič, Lojze Muc, Franc Matjašič, Franc Obrul, Toni Prus, Jože Slobodnik, Vinko Švajger, Jože Vrščaj in Bruno.

Po osvoboditvi so padle partizane prekopali in jih prepeljali v začasno grobišče na črnomaljsko pokopališče v Vojni vasi, pred leti pa jih prenesli v grobnico belokranjskih borcev na Gričku nad Črnomljem.

Na Gorenjih Lazah je bil na obletnico tragedije odkrit spomenik z imeni padlih, kjer pa se je vrnila neljuba pomota in je treba ime borca Franc a Kovačiča popraviti v pravilno ime A n t o n Kovačič.

Vzroke katastrofe na Gor. Lazah je iskati predvsem v popolni izčrpanosti partizanov in premajhni vojaški izvežbanosti zlasti komandnega kadra, saj Lojze Fabjan ni niti postavil straže, čeprav je vedel, da jih Italijani po spopadu pri Gorenji Težki vodi zasledujejo. Po drugi strani pa je iskati vzroka v vrsti izdajstev, ki se vlečejo od Pristave, Plemberka in Stopič pa nazaj do Radohe in Luzarja. Ta je po izjavi takratnega upravitelja žage na Radohi, nekega Meierja, ki se danes nahaja v Nemčiji, prejel za izdajo Belokranjske partizanske čete 500 lir, v letu 1944 pa partizansko kroglo.²¹

Propad prve Belokranjske partizanske čete na Gorenjih Lazah je izzval v italijanskih vojaških krogih neprikrito veselje, posebno še, ker je malo pred tem doživela podobno usodo skupina partizanov iz Borovniške čete na Osredku, borci Krimskega polbataljona pa so bili prav tako ali pobiti ali ujeti ali pa razpršeni. Saj je v borbah med 23. in 26. oktobrom od Belih vod in Drage do Debelega vrha padlo trinajst partizanov, bilo ranjenih deset, štirideset pa ujetih, tako, da je po Dakijevem pričevanju ostalo od vsega polbataljona le še devetnajst borcev. Zato je razumljivo, da je 6. novembra 1941 general Federico Romero izdal posebno dnevno povelje s pohvalo vseh enot, ki so na Gor. Lazah sodelovale, in kjer pravi, da je bila operacija, ki je trajala v dnevih 1., 2. in 3. novembra, prava vojna operacija proti več kot tridesetim komunistom v jugoslovanskih uniformah in oboroženim s številnim orožjem. Ta operacija da je imela odličen uspeh: nad dvajset komunistov ubitih v boju ali ujetih in ustreljenih, zaplenjeno pa 1 puškomitraljez, 15 pušk, več revolverjev, municija,

jugoslovanska zastava z rdečo zvezdo, radiooddajnik in nekaj dokumentov. Ko posebej pohvali odlično organizacijo in vodstvo operacije, ki jo je imel v rokah poveljnik 24. p. p., in čete, ki so te akcije izvedle in ki da so bile več kot 48 ur brez počitka neprestano na zasledovanju, našteje poimensko s posebno slovesno pohvalo vse oficirje, ki so s svojim sodelovanjem pripomogli k uspehu. Panijev umor dveh partizanov seveda zamolči.

16. novembra 1941 je komandant 2. armade general Vittorio Ambrosio poslal podrejenemu poveljstvu XI. armadnega zbora naslednjo pohvalo:

»Operacije, ki so jih izvršili oddelki divizije »Isonzo« za odstranitev uporniške tolpe na odseku Gorenje Laze, so bile izvršene z večino, vztrajnostjo in odločnostjo. Želim, da sporočite poveljstvom in četam, ki so pri operacijah sodelovale in pokazale odlične dokaze odpora in borbenega duha, mojo pohvalo.«

Tej pohvali je pripisal general Mario Robotti: »Priključite moje živo zadovoljstvo.«²²

Potek katastrofe na Gor. Lazah pa na drugi strani dokazuje, da je prav borbenost italijanske vojske bila njen čisto zadnji in najmanjši vzrok.

Borci Belokranjske čete v zimi 1941—1942

Po skoraj popolnem uničenju čete se je naslednjega dne osem preživelih borcev po gozdovih in v globokem snegu umikalo proti Beli krajini. Do smrti utrujeni so se znašli nekje nad Semičem. Tam jih je še v noči našel neki Ivan, ki jih je potem odpeljal v zidanico nad Nampljevo hišo. Ves dan in polovico naslednje noči so se odpočivali v tem skrivališču in se nahranili z dvema obrokom testenin, ki so jih našli v zidanici. Sredi noči so se zopet odpravili na pot proti staremu taborišču pri Kozlovem zdencu na Debelem vrhu. V taborišču jih je pričakal Stefan Dvojmoč, ki je v njem ostal za stražarja.

Medtem je že na vso Belo krajino legla težka novica o katastrofi čete. Italijani so objestno razglašali popolno uničenje »Fabjanove bande« in s posebnimi letaki, ki so jih širili po vaseh in mestih Bele krajine in Dolenjske, razglašali, da bodo prav tako pobili vse, ki bi partizanom dajali podpore, in požgali vse domove, ki bi jim dajali zatočišča. Prav tiste dni bi imele oditi v gozdove nove skupine borcev, ki naj bi sestavili novo partizansko četo. Katastrofa na Gor. Lazah je ta odhod zavrla in potrebno je bilo novih naporov za politično utrditev osvobodilnega gibanja. Italijansko postopanje s padlimi žrtvami je že samo po sebi večalo odpor prebivalstva do okupatorja in netilo v njem še močnejše sovraštvo. Saj se je z usodo belokranjskih borcev čutil prizadetega skoraj vsak prebivalec Bele krajine. Politično vodstvo je položaj obvladalo in še v istem mesecu je bilo ali reorganiziranih ali na novo postavljenih cela vrsta rajonskih in krajevnih odborov Osvobodilne fronte. Po prizadevanju Jožeta Borštnarja in drugih aktivistov so bili na primer postavljeni odbori na Suhorju, v Rosalnicah, v Draščih, na Radovici in drugih vaseh metliške okolice, nato pa tudi odbor v Metliki. Prav tako so bili deloma reorganizirani ali na novo postavljeni odbori OF v ostali Beli krajini. V začetku decembra je v politični organizaciji Tineta Železnika zamenjal Ivan Novak-Očka, ki je kasneje po aretaciji in konfiniranju dr. Franceta Hočevarja prevzel tudi njegove posle. Ta okrepljena in poglobljena politična aktivnost je ustvarila vse predpogoje, da je belokranjsko prebivalstvo tudi v času belogardistične aktivnosti ostalo po veliki večini trdno v vrstah Osvobodilne fronte, belokranjska mladina pa skoraj vsa odšla v partizane.

Medtem je novi sneg na debelo zamedel taborišče pri Kozlovem zdencu, od koder so se borci premaknili v bližnjo leseno gozdarsko barako in se v njej za silo uredili. V tej skupini so bili od udeležencev katastrofe na Gor. Lazah Ivan Brula, Karel Brunskole, Anton Jelenc, Janez Kočevar, Franc Košir, Milan Šimec, Mirko Martinšek in Ivan Smerdu, poleg teh pa še Dvojmoč Štefan. Ti so prenesli v barako orožje in razstrelivo, kolikor ga je še ostalo od onega, ki je bilo zaplenjeno v rudniku Kanižarici, tja so si spravljali tudi živež, ki so jim ga prinašali nekateri zaupniki. Čeprav jih je obdajal vse na okoli globok sneg, jih je minila ona prejšnja brezskrbnost iz preteklega poletja, ko svojega taborišča niti dobro stražili niso. Sedaj so budno pazili na vso okolico in imeli stalno stražo. Na kakšne nove akcije proti sovražniku seveda v tem času ni bilo misliti. Do 22. novembra je imelo taborišče mir. Ni pa miroval sovražnik v dolini, ki je neprestano iskal sledi za preostalimi borci prve čete. Težko bi jo našel, da mu je ni pokazala roka enega njihovih bivših tovarišev. Pri Dol. Lazah ujeti Franc Korelec, ki si je že takrat z izpovedbami rešil življenje, je 22. novembra vodil italijansko patroljo proti Debelemu hribu. Skupino so sestavljali karabinjerji, agent javne varnosti, dva člana obmejne milice in vojaki 23. p. p. Poveljeval jim je karabinjerski podoficir Renato Ivaldi. 22. november je bil hladen in vlažen zimski dan. Megla je bila tako gosta, da je bilo komaj videti najbližja drevesa. V globokem celcu je italijanska patrolja skoraj neslišno prihajala k taborišču. Janez Kočevar, ki je stal pred barako na straži, je okoli desete ure zapazil ne daleč od sebe skupino Italijanov, med katerimi je prepoznal tudi bivšega partizana Korelca. Planil je v barako in zaklical tovarišem kdo vodi Italijane proti taborišču. V hipu je vsak zgrabil, kar mu je bilo najbližje, ta puško, oni bombo ali torbico, kaj drugega jemati že ni bilo več časa. Niti barake zažgati niso več utegnili. Italijani so medtem že opazili v megli izginjajoče postave in takoj odprli ogenj, medtem se pa previdno bližali baraki na dnu kraške vrtače. Ko so prišli do nje, so jim partizani že izginili izpred oči. K sreči niso takoj po jasni sledi zasledovali umikajočih borcev, temveč so se najprej vrgli na preiskavo barake.

Poveljnik črnomaljske karabinjerske postaje, tenente Augusto Fabri je o tem poročal z aktom št. 126/1 z dne 7. februarja 1942, kjer pravi med drugim:

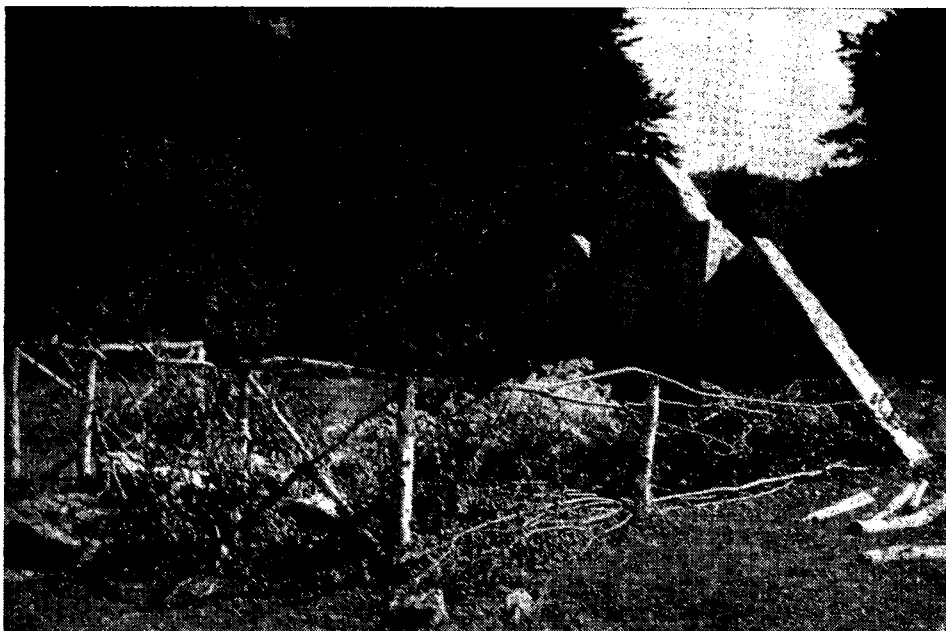
»Banditi so že od daleč videli močno patroljo, še preden je ta mogla odkriti barako zaradi goste megle in zato, ker je bila na dnu globoke doline. Spustili so se v divji beg, ne da bi jih patrolja pri tem mogla ovirati.

V baraki so našli 5 jugoslovanskih pušk, 8 bajonetov, 30 ročnih bomb, kakih 1000 nabojev, znatno množino dinamita, mnogo detonatorjev in zažigalne vrvice, rdečo zastavo, veliko množino živeža — testenine, riž, fižol, koruzno moko, krompir, meso itd. — mnogo obleke, odev, gospodinjskih predmetov, pečatnik s srpom in kladivom, knjige, zemljevide in drugo.

Ko so pobrali orožje in strelivo, so barako zažgali, ki je nato zletela v zrak.²³

Odveč bi bilo opozarjati na nedoslednost poročila, da so partizani že od daleč videli italijansko patroljo, ta jih pa zaradi goste megle ni mogla opaziti. Fabri je s tem hotel le opravičiti svoj neuspeh, ker ni mogel ne živega ne mrtvega dobiti nobenega partizana. Zastava, ki jo v poročilu omenja, je ona svilena partijska zastava, ki sta jo izdelali metliški aktivistki Anica Ivec in Slava Fir ter jo je prva metliška skupina prinesla v taborišče.

Umikajoči se partizani so iznad Tanče gore previdno odhajali proti Kanižarici in se za Dvojmočevo opekarno domenili, da se razidejo in se posamezno

Gorenje Laze: Spomenik padlim borcem prve Belokranjske čete

ali v malih skupinicah podajo na one strani Bele krajine, kjer si mislijo najti najbolj varno zatočišče. Hkrati so se obvezali, da vsak po svoji plati poišče zvezo s takratnim sekretarjem OK Matijo Bahorjem, preko katerega si vzdrže zvezo in se dogovore za ureditev novega taborišča. Vsi so si dali med seboj besedo, da se čimprej drug drugemu javijo, tačas pa da bo vsak skrbel zase kakor bo vedel in znal.²⁴

Stefan Dvojmoč in Tone Jelenc sta bila naslednjega dne na poti proti Gradacu in sta blizu Vranovič srečala študenta Staneta Cuznarja, ki se je prav tega dne namenil k partizanom v taborišče pri Kozlovem zdencu. Ko sta mu povedala, kaj se je tam zgodilo, so vsi trije poiskali zvezo z aktivistom Nikom Žuničem, mlinarjem v Zurčevem mlinu na Krupi. Preko tega so čez čas dobili zvezo s Francem Koširjem, Karlom Brunskolejem in Ivanom Smrdujem. Ti trije so kmalu prišli k njim v Krupsko lozo. Po dogovoru z Matijo Bahorjem, ki se je ta čas že tudi moral umakniti v ilegalno, so hoteli pričeti z zbiranjem novih borcev, kar pa so potem opustili. Ta šestorica je ostala v zasilnem taborišču v Krupski lozi nekako do konca novembra, nakar so odšli na Kleč pod Planino, da odidejo v novo taborišče na Gačah.²⁵

Milan Šimec se je hotel javiti prijatelju Milanu Kovačiču v Gradacu in se zato zadrževal nekaj časa na skednju pri Klepčevih v Prilozju. Hrano so mu dajali Klepčevi in Šeginovi. Ker preko Gradaca ni mogel dobiti zveze — Milan Kovačič je bil medtem že v zaporu — se je napolil k Matiji Bahorju, na Butoraju pa je izvedel, da je tudi ta izdan in da je šel v ilegalno. Iz Butoraja se je Šimec vrnil na Desinec, kjer je več dni preživel v mrtvašnici na pokopališču, hrano pa so mu Desinčani skrivaj nosili. Špeharjevi in Agničevi iz Desinca so mu potem oskrbeli zvezo s Slavkom Jakšem iz Vojne vasi pri Črnomlju, takrat-

nim zelo delavnim aktivistom Osvobodilne fronte. Le Mirko Martinšek je odšel na svoj dom v Kanižarici in se tam zadrževal še naslednjega dne, kar pa mu je takoj postalo usodno.²⁶

Ko se je 22. novembra vrnila v Črnomelj italijanska vojaška patrolja, ki je razdejala taborišče na Debelem hribu, je tenente Augusto Fabri takoj sestavil novo močnejšo patroljo, sestojeko iz karabinjerjev in vojakov 23. p. p. Ta patrolja je pod njegovim osebnim poveljstvom takoj drugo jutro napravila celodnevni pogon po krajih, kamor bi se lahko domnevno zatekli iz barake pregnani partizani. Vodnik jim je bil zopet Franc Korelec, ki je vse poznal, vedel za dom vsakega in vedel tudi za nekatere zveze. Patrolja se je najprej ustavila na Kanižarici in tam presenetila doma nahajajočega se Mirka Martinška, ki se je takoj predal. Pri zaslišanju je Martinšek izpovedal, da je bil od katastrofe na Gor. Lazah do uničenja taborišča na Debelem hribu v skupini partizanov, ki so preživeli Gor. Laze. Med temi, ki jih je naštel, Martinšek ni navedel Janeza Kočvarja, ki smo ga že zgoraj omenili kot stražarja kritičnega dne 22. novembra. Po sprejedu citiranem poročilu, ki ga je napisal tenente A. Fabri, je Martinšek pri zaslišanju povedal vse, kar je vedel o življenju prve partizanske čete in naznačil tudi kraje, kjer bi se drugi tovariši mogli skrivati. Fabrijeva kolona je potem ves dan preiskovala teren, ne da bi zasledila kakega partizana. Že v trdi noči je pridrla v Tušev dol in obkolila Jermanovo hišo, kamor naj bi se zatekla Ivan Brula in Janez Smrdu. Na ropot je prišel iz hiše Leopold Jerman, po domače Žagarček, katerega je Martinšek takoj prepoznal kot podpornika in prijatelja belokranjskih partizanov. Šele po ostrem prerekanju z Martinškom je Jerman končno priznal, da sta Brula in Smrdu res bila pred časom pri njem, da pa sta iz bojzani pred izsleditvijo neznano kam odšla. Jermana Leopolda so Italijani aretirali.

V nadaljevanju pohoda italijanskega vojaškega oddelka skozi vso noč so v Dolenji Podgori aretirali Pavla Friceja in Ivana Vajdetiča, ki sta po soočenju s Korelcem sicer priznala, da sta podpirala partizane, izgovarjala pa sta se, da sta to delala le iz strahu pred maščevanjem. Ta izgovor je bil seveda v danih okoliščinah povsem razumljiv, saj je znano, da sta bila oba člana OF od vsega začetka in sta vestno izvrševala oskrbovalno in obveščevalno službo za prvo belokranjsko partizansko četo.²⁷ Oba so Italijani aretirali.

Ko se je skupina iz Krupske loze premaknila na Kleč in od tam v novo taborišče na Gačah, je dobil tudi Šimec Milan poziv, da se ji priključi. Ta je živel ta čas v ilegali nad Kučerjem nad Podzemljem. Sestanek z drugimi je bil dogovorjen za dan 8. decembra ob 8. uri na Kleču. Mišljena je bila 8. ura zvečer, pri ustnem prenosu sporočila pa je nastala pomota, da je Šimec mislil na 8. uro zjutraj. Ko je ob tem času res prišel na Kleč, je nenadno zadel na italijansko patroljo, ki ga je zajela in odpeljala v Črnomelj. V zaporih so Šimca nečloveško mučili, hoteč izvabiti iz njega čimveč priznanj. Italijanski karabinjerji so medtem delali z mrzlično naglico in kmalu so sledile aretacije cele vrste aktivistov in v partizane odpravljajočih se Belokranjcev. 23. decembra 1941 je Augusto Fabri vse aretirane izročil v zapore italijanskega Vojaškega vojnega sodišča v Ljubljani, na sodišču pa vložil dokaj obširno ovadbo proti partizanom in aktivistom. Bili so to: Mirko Martinšek, Milan Šimec, Franc Korelec, Leopold Jerman, Pavel Frice, Ivan Vajdetič, Anton Malerič, Anton Vrščaj, Veko Fabjan, Jože Malič, Ivan Muhič, Franc Adam, Jože Držaj, Leopold Brunskole, Maks Nampelj, Viktor Jurajevčič, Lojze Drobnič, Milan Kovačič in Kump Alojz. Proti njim je italijansko vojaško sodišče dne 11. februarja 1942

izreklo sodbo, ki je bila objavljena v tržaškem listu »Piccolo« in v ljubljanskem »Jutru«. ²⁸

To je bil drugi udarec, ki je zadel belokranjsko osvobodilno gibanje. Pa tudi ta ni zjavlil osvobodilnega pokreta. Politične organizacije so se obnavljale in širile, taborišče na Gačah pa je v decembru postalo novo središče belokranjskih borcev. V njem je bil Tone Jelenc začasni komandir skupine, Stane Cuznar pa začasni komisar. Drugi partizani so bili: Karel Brunskole, Franc Košir, Štefan Dvojmoč in Ivan Smrdu. Ta je kasneje odšel iz taborišča, vanj pa je prišel Rudolf Jerman, čevljar iz Loke pri Črnomlju. Taborišče na Gačah je bilo postavljeno v baraki 50 m pod koto 1029. Najbližja vas so bile Ponikve. Vendar belokranjskim partizanom ni bilo usojeno daljše bivanjem v njem. Auerspergov logar König jih je zasledil in 17. decembra pripeljal karabinjerje in vojake iz Črmošnjic k taborišču. Takrat so bili v njem le Stane Cuznar, Rudolf Jerman, Štefan Dvojmoč in Karel Brunskole, medtem ko sta Franc Košir in Tone Jelenc odšla, da kaznujeta Luzarja, ki je izdal belokranjske partizane na Gor. Lazah, in čevljarja Radovana iz Pribišja, ki je izdal Jožeta Mihelčiča. Bilo je poldne in v taborišču so po kosilu opravljali tekoče posle. Italijani so prišli tako nenadno, da so se komaj rešili iz sovražnega obroča. Tenente Bruno Castagnoli iz Novega mesta je o tej akciji poročal v zaupnem aktu št. 6/40 z dne 18. decembra 1941 naslednje: ²⁹

»Včeraj, 17. t. m. med 12.30 in 20.30 je tenente, poveljnik posadke v Črmošnjicah, s tremi karabinjerji krajevne postaje in dvajset vojakov izvršil čistko v gozdnatih odsekih Gače in Suhi vrh. Ko so dosegli koto 884 in videli leseno barako, so jo obkolili. Iz barake je prišel človek in začel bežati, za njim je bilo brez uspeha izstreljeno šest streliv iz puške. Med tem so še trije drugi zbežali iz barake, ne da bi jih zaradi slabe vidljivosti in neravnega terena mogli zadeti s streliv iz pušk in puškomitraljezov. Eden od njih je moral biti ranjen, ker so bili v snegu vidni sledovi krvi. Oficir, karabinjerji in trije vojaki so zasledovali upornike, ker pa so jih izgubili iz vidika in so jim skoro štiri kilometre sledili le po sledovih krvi, so opustili trud, ko so izginili tudi krvavi sledovi. Uporniki so samo enkrat ustrelili proti poročniku, ki pa ni bil ranjen. Uporniki so nosili srbske vojaške suknjiče in civilne hlače. Eden ubeglih je bil brez čevljev. Zdi se, da je samo eden od njih imel s seboj puško. V baraki sta ostali dve puški kalibra 7/9 brez bajoneta in jermena, avstrijska karabinka model 95 z bajonetom v nožnici, 9 ročnih bomb, 522 nabojev za puško in 20 nabojev za karabinko, 1 zelo star naboj neznanega kalibra, 4 torbice za naboje, 1 plinska maska, kake tri kilograme masti, kakih deset kg krušne moke in približno 7 kg koruzne moke za polento ter osebni dokumenti s fotografijo. Lastniki omenjenih dokumentov so identificirani kot 21-letni Rudolf Jerman iz Loke pri Črnomlju, čevljar, in Stanislav Cuznar brijč bližje oznake, iz Vranovič pri Gradacu. Te predmete je posadka v Črmošnjicah izročila poveljstvu 2. bataljona 23. p. p. v Semiču. Poizvedovanja v teku.«

V poročilu omenjeni domnevni ranjenec je bil Stane Cuznar, ki si je prav ob začetku napada previjal do krvi ožuljene noge, zato se je umikal bos in od tod tudi sledovi krvi, ki jih poročilo omenja. Po tem tretjem udarcu, ki je zadel belokranjske partizane, so se ti umaknili proti Semiču, kjer so dobili zvezo z Ivanom Novakom-Očkom. Nato so se razdelili na dve skupini in prezimili po vaseh med Semičem, Gradacem in Črnomljem. Na ta čas se po vsej verjetnosti nanašajo ugotovitve, ki jih je v semiški okolici zbrala raziskovalna ekipa Muzeja narodne osvoboditve v poletju 1956 in po katerih se je na Štrekljercu

na kozolcu Antona Pašiča nekaj časa pred božičem zadrževala skupina partizanov, po katere je kasneje prišel ilegalec dr. Lojze Mihelčič, v Mladici pod Semičem pa da je nekaj časa prebival Franc Košir.

V februarju 1942 so se v taborišču na Topli rebri pod Sv. Petrom nad Sotesko začeli ponovno zbirati dolenski partizani, ki jim je pozneje poveljeval Žan More in jim bil postavljen za komisarja Dušan Pirjevec-Ahac. Belokranjski partizani so bili pozvani, da pridejo v to taborišče. V zadnjem tednu februarja bi imeli oditi na pot, pa so se zaradi globokega in mokrega snega hoteli še kaka dva dni zadržati v dolini. Karel Brunskole, Štefan Dvojmoč in Tone Jelenc so se zadrževali v Nestoplji vasi na kašči posestnika Severja. Bodisi po izdaji ali morda po naključju je 25. februarja okoli 13. ure prišel v vas vod vojakov II. bataljona 23. p. p. iz Semiča s karabinjerji. V preplahu so omenjeni trije partizani skočili iz kašče, pri tem pa že bili postreljeni. Italijani so njih trupla povsem iznakazili in jih potem pokopali na pokopalšču pri Sv. Duhu. V taborišče na Topli rebri so prišli samo Franc Košir, Stane Cuznar in Rudolf Jerman.

Tako je od vseh 31 belokranjskih partizanov, ki so bili zbrani 30. oktobra na Smuku in odšli proti Krki, prišel štiri mesece kasneje v taborišče na Topli rebri le Franc Košir. Devetnajst jih je padlo na Gorenjih Lazah, štirje so bili ujeti, od teh Jože Mihelčič obsojen na smrt in ustreljen, trije so ostali na svojih domovih, trije so padli v Nestoplji vasi, eden je iz taborišča na Gačah neznanom kam odšel, eden, Ivan Brula, je kasneje podlegel belogardistični propagandi.

Nastopajoča pomlad pa je videla nov porast partizanstva v Beli krajini.

Opombe

¹ Žan More, ustni vir.

² Primerjaj: Kronika 1953. L. 1, št. 3, str. 168.

³ Za ta in naslednje podatke do odhoda metliške skupine: Anica Ivec, ustni vir.

⁴ Jože Borštnar, ustni vir.

⁵ Kot pod 3.

⁶ Ivo Pirkovič, Prvi partizani v Beli krajini, rokopis.

⁷ Milan Šimec, ustni viri; Franc Košir, zapiski, rokopis.

⁸ Jože Košir, Milan Šimec, Franc Košir; ustni vir.

⁹ Žan More, Slavko More, ustni vir.

¹⁰ Arhiv MNO.

¹¹ Franc Prhne piše v svojih zapiskih, napisanih na pobudo Iva Pirkoviča: »Poslal sem poročilo Primožu (Alešu Beblerju), da je vse pripravljeno. Kurir iz Novega mesta prinese sporočilo, kateri dan je določen za napad (na Bučko). Takoj smo pripravili hrano in jo spravili na Pungerskičovo žago in določili vodnike. Glavni vodnik je bil Novak iz Stopnega pri Škocjanu.

Javka je bila določena v gostilni na glavni cesti v Šmarjeških Toplicah 30. oktobra (pravilno 1. novembra) ob 10. uri. Ponoči je zapadel sneg, kar je bilo neugodno za napad. 30. oktobra (pravilno 1. novembra) zjutraj pride do mene tov. Tone Marincek, sedaj partizanski major. Ta je prišel iz Krškega polja, kjer je pripravljal teren za mobilizacijo v partizane, ker so ravno takrat Nemci izseljevali s Krškega polja. Odpeljala sva se s kolesi iz Šentjerneja v Šmarješke Toplice. Do Dolenjega Maharovca sva prerinila s kolesi, naprej se ni dalo več, ker je bil preglobok sneg. Mahnila sva jo peš in šla čez Belo cerkev v Družinsko vas in prišla na javko. V gostilni je sedelo nekaj tovarišev. Bili so vsi naši, samo poznali se nismo. Bila sta tam tudi vodnik iz Stare vasi pri Škocjanu, da bi vodil edinico do Škocjana, in pa Novak. V drugem kotu v kuhinji sta sedela tov. Primož in Srečko Preželj. Vsedli smo se skupaj za mizo in dajali Primožu poročila in odgovarjali na vpra-

šanja, ki jih je zastavljala. Vrata se odpro, v sobo stopi moj stari znanec Maks Henigman iz Toplic. Segli smo si v roke in se pozdravili s stisnjeno pestjo. Maksa smo vprašali, kako je. Rekel je, da se njegova četa koplje v Toplicah, druga je pa na položaju. Čakajo še na Belokranjsko četo. Razgovori se nadaljujejo. Nestrpnost čakamo Belokranjcev. Gremo iz gostilne, zunaj je stal mali avto na pogon z ogljem, s katerim se je pripeljal Srečko Preželj. Na njem je imel municijo, nekaj pušk in težki mitraljez. ... Pride kurir, ki pove, da Belokranjcev še ni ob Krki in jih sedaj ne bo sem do noči. Primož me pošlje takoj nazaj, da bi dobil zvezo s to četo. Vzamem pot pod noge in jo mahnem nazaj proti Maharovcu, tam si vzamem kolo in pridem tako na veliko cesto. Tam je bil sneg že razoran od avtomobilov in vozim z vso silo proti Ratežu. Preden pridem iz gozda, srečam cestarja, ki me ustavi in reče: Veš, Prhne, tod so šli civilisti z mulami in orožjem, bilo jih je enaindvajset mož. Vprašam, kam so krenili. Reče mi, da tukaj doli proti Krki in da so šli čez Krko. Vprašam ga, če ve to zagotovo. Ker je že padala večerna megla po Struškem borštu in se je bližala noč in policijska ura, nisem vedel več kam za njimi. Zaman bi bil vsak trud. Ostal sem brez zveze s štabom, ki se je tisto noč premaknil v meni neznano smer.« (Cestarjeva pripoved o mulah je seveda brez podlage, prav tako ni pogodil tudi števila partizanov, ki so prečkali cesto.)

¹² Franc Košir, n. n. m., Janez Kočevar n. n. m.

¹³ Arhiv MNO, aktomogram št. 16/17 z dne. 1. XI. 1941 ob 20. uri.

¹⁴ Arhiv MNO, akt karabinjerske postaje v Novem mestu, št. 61/21-I zaupno, z dne 7. novembra 1941.

Ker v akciji na Gorenjih Lazah ni bilo vidno in zato tudi ne v vojaških poročilih omenjeno aktivnejše sodelovanje karabinjerjev, je moral tenente Castagnoli o tem podatki pojasniti. V nadaljevanju tega akta je to storil tako:

»Kar tiče vzrokov, zaradi katerih karabinjerji novomeške čete niso sodelovali pri operaciji, ugotavljamo:

a) Ker je poveljstvo divizije hotelo izvršiti operacijo v širokem obsegu, je zato uporabilo mnogo moštva in sredstev in izročilo vodstvo poveljniku polka. Ni šlo za navaden pogon, ampak za čistko v velikem, z oddelki, ki operirajo v raznih odsekih. V takih okoliščinah bi mogli biti karabinjerji koristni pri podajanju novih podatkov, novih vesti. In tako je bilo bolj priporočljivo, da delujejo s posameznimi patrolami, z orožniki v civilni obleki, da zbirajo koristne prijave.

b) Postaja v Vinji vasi je popolnoma osamljena in daleč od najbližje postojanke. Glede na število članov postaje in njihovo oborožitev je bilo poveljniku postaje zapovedano, da poskrbi za obrambo postaje in se zadrži v defenzivi, da bi odbil morebitne napade na postajo, napade, ki bi jih po nujni logike uporniki prav lahko poskusili, bodisi zato, da bi napadli naše vojake, bodisi zato, da bi vzeli živež, uniforme, strelivo, bodisi končno, da bi se zabarikadirali v postaji za obrambo pred napadajočimi vojaki.

c) Čete so odšle iz Novega mesta deloma na konjih, deloma na kamionih. Postaja v Vinji vasi je bila deloma zaradi zgoraj povedanega, deloma zaradi oddaljenosti dejansko nesposobna, da bi se z lastnimi ljudmi pridružila oddelkom, določenim za operacije.

Treba bi bilo zato poslati karabinjerje novomeške postaje, da bi odšli s kolono na kamionih (nobenega karabinjerja iz konjeniškega oddelka ni pri tej postaji), kar pa je bilo nemogoče: prvič, ker so bila vsa mesta na kamionu zasedena po predvidenem številu vojakov, drugič, ker je bilo tudi Novo mesto v alarmnem stanju in je bilo zato treba oskrbeti zadevno službo.

d) Na podlagi točnih zadevnih navodil, ki jih je dal podpisani, je brigadir, poveljnik postaje v Toplicah, zahteval, da dvoje, troje mož izmed karabinjerjev in orožnikov sodeluje pri akciji z oddelkom, ki je odšel iz Toplic. Ali tamkajšnje poveljstvo posadke je odredilo, da ostanejo karabinjerji na mestu in poskrbe za nadzorstvo nad naseljem, ki je ostalo brez posadke.

e) Končno javljam, da so se teh operacij v velikem razmerju udeležili oddelki s taktičnimi nalagami po četah, vodih itd. strelci ali mitraljezci, kar že so. To je, kar je delalo posebne težave komandantom posadk pri sprejetju sodelovanja karabinjerjev.

Kljub vsemu je bilo na podlagi naredb naslovnega poveljstva dano točno navodilo, da pri vseh bodočih operacijah sodelujejo tudi karabinjerji. In poveljstvo

divizije, o zadevi obveščeno, je zapovedalo vsem podrejenim posadkam, da tako sodelovanje sprejmejo.«

Da preveri vesti o zbiranju oborožene skupine pri Tolstem vrhu, je poveljstvo 24. p. p. istega dne kot že omenjene tri kolone poslalo še četrto na ta odsek, o čemer govori akt karabinjerskega poveljstva v Novem mestu št. 61/24 z dne 3. XI. 1941:

»V zvezi s poročilom Tenenze v Črnomlju o zbiranju upornikov na odseku Tolsti vrh, je ena četa 24. p. p. 1. t. m. ob 11. uri šla skozi Velike Brusnice v smeri proti Tolstemu vrhu, kjer naj bi se zbirala skupina kakih sto komunistov. Štirje karabinjerji in štirje vojaki finančne straže so se četi pridružili, da bi bili v pomoč pri poizvedovanju. Preiskali so ves odsek Tolsti vrh—Leskovec—Orehovica, spraševali prebivalce teh vasi, ne da bi kaj izvedeli ali našli sledove za uporniki.

Na povratku so v vasi Mokro polje pregledali in deloma preiskali vse hiše, ne da bi našli kako sled ali kaj določenega izvedeli o skupini.«

¹⁵ Arhiv MNO.

¹⁶ Opis napada na Belokranjsko četo sloni na pripovedovanju in zapiskih:

Ivo Pirkovič, n. n. m.

Franč Košir, n. n. m.

Milan Šimec, ustni vir.

Janez Kočever, n. n. m.

Lojzka Šobar-Košir, ustni vir.

Francka Šobar-Dolenc: Poročilo o napadu na partizansko četo na Gorenjih Lazah novembra 1941, rokopis.

Ljubič Matko: Opis razvoja KP v Beli krajini od začetka do vključno leta 1941, rokopis.

Akti italijanskih poveljstev MNO.

O opremi vojaških oddelkov, ki je po krivdi vojakov samih zgorela v Mavserjevi kašči, so potem italijanska poveljstva dolgo preiskavala in zasliševala oficirje, podoficirje in vojake. Šele čez več mesecev je vse zmrznilo v aktih. Predmeti, ki so zgoreli, so bili: 8 vojaških odevj, 2 vojaška nahrbtnika, 6 šotorskih kril, 1 torba za municijo za puškomitraljez, 3 male kopače, 2 signalni zastavi, 2 opasača, 2 vojaški čeladi, 2 zavoja s 50 odevjami, 1 zavoj z 8 šotori, 2 oficirska šotora, 2 aluminijasti posodi po 15 litrov in 2 steklenici po 10 litrov.

Na Gorenjih Lazah padla italijanska vojaka sta bila Guglielmo Stivanello in Giuseppe Tolio.

¹⁷ Arhiv MNO, fonogram št. 6/1100 z dne 3. XI. 1941 ob 15.15; fonogram št. 6/1101 z dne 3. XI. 1941 ob 20. uri.

¹⁸ Arhiv MNO, Zaupno, št. 17/229 z dne 9. XI. 1941.

¹⁹ Arhiv MNO, brzojav št. 67/1 z dne 4. XI. 1941.

²⁰ Poslovilno pismo narodnega heroja Jožeta Mihelčiča domačim na dan njegove smrtne obsodbe se glasi:

Ljubljana 6./XII. 1941

Dragi Starši bratje in sestre!

Pišem Vam poslednje pismo. Danes sem bil pred tukajšnim vojaškim sodiščem obsojen na smrt. Ko bodete prejeli to pismo bom že mrtev. Ni potreba žalovati saj umreti moramo vsi in še poprej ko bo minulo sto let ne bo od nas nobenega niti prahu, kar nas sedaj živi. Dalje vas prosim oprostite mi vse žalitve ki sem vas z njimi razžalil. Umreti moram toda zavest, da umrjem pošten mi je v tolažbo. Stvari, ki bodo tu za menoj ostale med temi tudi denar upam, da bodele dobili v roke. Končam in Vam pošiljam posledni najprisrčnejši

Pozdrav Vam Atè in Mama vsem Bratom in Sestram in dragim znancem

Vaš

Jože Mihelčič

(Izvirnik hrani sestra Milka Banovec-Mihelčič v Novem mestu. Fotografška posnetka sta razstavljena v oddelku NOB Belokranjskega muzeja v Metliki in Dolenjskega muzeja v Novem mestu.)

Akt poveljstva divizije Granatieri di Sardegna MNO, štev. 10659 z dne 8. XII. 1941, zaupno-osebno, o ustrelitvi Jožeta Mihelčiča se glasi:

»Ekscelenci poveljniku XI. armadnega zbora

V. P. 46

Jutri zjutraj 9. ob 8 bo na strelišču na Dolenjski cesti 8 (Ljubljana) izvršena smrtna obsodba, izrečena dne 6. decembra po sodišču 2. armade proti Mihelčiču Jožetu.

Vod, ki jo bo izvršil, in častnika zdravniška bo dodelil VIII. bataljon črnih srajc »M«, medtem ko bo duhovnik dodeljen iz kohorte obmejnih miličnikov č. s., v kolikor ta zna slovenski.

Obsojenec bo na kraj izvršitve prepeljan z avtomobilom, ki ga oskrbijo divizijski karabinjerji, spremljal ga pa bo vod, določen za ustrelitev, z desetino divizijskih karabinjerjev in desetino ostalih vojakov.

Visokega Komisarja sem prosil za dovoljenje, da takoj po ustrelitvi prepeljemo truplo v Trst, da se ne bi, če bi bilo pokopano v Ljubljani, oni kraj spremenil v kraj romanja in polaganja cvetja nam sovražnih elementov.

Divizijski general, poveljnik
Taddeo Orlando l. r.«

²¹ Arhiv GSS v MNO.

²² Arhiv MNO, akt poveljstva 2. armade št. 12069 z dne 16. XI. 1941 in akt poveljstva XI. armadnega zbora št. 04/6045 z dne 24. XI. 1941, Dnevno povelje divizije »Isonzo« z dne 6. XI. 1941.

²³ Arhiv MNO.

²⁴ Milan Šimec, ustni vir; Franc Košir, n. n. m.

²⁵ Stane Cuznar, ustni vir.

²⁶ Milan Šimec, ustni vir.

²⁷ Arhiv MNO, akt karabinjerske postaje v Črnomlju št. 126/1 z dne 7. II. 1941; Peter Romanič, ustni vir.

²⁸ Arhiv MNO, ovadba črnomeljske karabinjerske postaje vojaškemu vojnemu sodišču v Ljubljani št. 6/184 z dne 23. XII. 1941 in sodba italijanskega Vojaškega vojnega sodišča, št. procesa 124 z dne 11. II. 1942.

Po tej sodbi so bili obsojeni: Mirko Martinšek in Milan Šimenc na dosmrtno ječo; Leopold Jerman, Anton Malerič, Franc Adamič, Viktor Jurajevčič, Alojz Drobnič, Milan Kovačič in Alojz Kump, vsak na tri leta strogega zapora; Veko Fabjan na dve leti strogega zapora; Pavel Frice, Ivan Vajdetič, Anton Vrščaj, Jože Malič, Ivan Muhič, Jože Držaj, Leopold Brunskole in Maks Nampelj so bili oproščeni zaradi pomanjkanja dokazov, Franc Korelec pa povsem oproščen, »ker gre za osebno, ki ni kazniva v smislu čl. 309 kazenskega zakonika« in »ker ni izvršil dejanja.« Primerjaj »Jutro« z dne 21. februarja 1942, str. 2.

²⁹ Arhiv MNO.

³⁰ Stane Cuznar, ustni vir; Franc Košir, n. n. m.

³¹ Arhiv MNO; Franc Košir, n. n. m.

Vse pripombe v okroglih oklepajih so pojasnila ali dopolnila pisca.

Первый белокранский партизанский отряд

Резюме

В конце октября 1941 года немцы начали выселять словенских крестьян из Посавья. ЦК КПС и Главный штаб словенских партизанских отрядов поэтому выработали план концентрации партизанских отрядов на этой территории. Северно от реки Савы должен был действовать 1 штайерский батальон с присоединенными частями, а южно Доленский батальон, который составляли отряды из Нового места, Гросупля, Мокронога и Белой Крайны. Формирование этого батальона должно было проходить при общем нападении этих отрядов на немецкий гарнизон в Бучке. Белокранский отряд был сформирован 31 октября и отправился на сборный пункт. Первого ноября бойцы, после долгого и утомительного похода по глубокому снегу, дошли до Оточеца на речке Крка. Так как ее нельзя было перейти, то отряд отправился назад в свой лагерь. В то время войска итальянских оккупантов начали преследовать отряд и в ночь с 2 на 4 ноября напали на него у Гореных Лаз. В бою погибло большинство бойцов, тогда как некоторые были взяты в плен. Остаток отряда отступил в свой лагерь на горе Дебели Хриб. Там они опять подверглись нападению 22 ноября 1941 г. Оккупанты сожгли лагерь, партизаны небольшими группами разошлись по деревням. После этих бо в оккупанты арестовали в селах много активистов и их вместе с пленными бойцами передали итальянскому военному суду в Любляне.

Остаток бойцов 1 белокранского отряда в декабре месяце поставил новый лагерь в Гаче. Там на них опять напали, однако им удал сь спастись. До весны они скрывались по деревням, а весной ушли в новые отряды.

Хотя вследствие боев и измены с ноября 1941 по февраль 1942 г. погибли почти все бойцы этого отряда, сильной политической организации ОФ в Белой Крайне удалось, несмотря на террор оккупанта и на белогвардейскую пропаганду, сплотить вокруг организаций Освободительного движения почти все население, тогда как молодежь с весны стала в массах уходить в партизаны.